

Ако трябва с две думи да охарактеризирам третата част на монографията „Лермонтов и българската литература“, ще кажа, както обещах, че тя е нетрадиционна, тъй като това са страници, от които бляса научната шедност на учения учител, който не се страхува да подаде нови „историко-литературни данни, тезиси и насоки за по-нататъшното изследване на проблема“. Защото за специалистта тук има броеница от проблеми, вярно уестени и насочени към изследователски план.

Добре е, когато един автор има самосъзнание за насоката на въпросите в своя труд и за степените, в които ги реализира. За себе си М. Гургулова прави това в заключението (с. 213—214), където споделя, че се е стремил да се предпази да не изолира проблема от национално-литературния процес и от фона на превода на литература у нас и да не абсолютизира Лермонтовото присъствие. Но ми се ще да отбележа, че и на неспециалиста ще направи впечатление фактът, че цитатите от Лермонтовите произведения са дадени на български език. А това е нежелателно, особено в едно сравнително изследване, защото Лермонтов е достатъчно добре познат на българския културен читател и на руски език, защото това е пост класик, който най-убедително звучи в оригинал, и защото всички наши творци, с които го съпоставя Мария Гургулова, са чели Лермонтов най-напред и най-много в руското му звучене. И още един тревожен въпрос, свързан с тиража — мисля, че факторите, от които зависи той, знаят много добре, че неговото количество не определя стойностите на един труд, но че от него зависи ползуването и достъпът до този труд, а в конкретния случай ще рече, че той свидетелства за отношението ни към творчеството на руския поет и към историческата памет за нашите собствени духовни търсения.

В монографията „Лермонтов и българската литература“ е налице умение да се прояви гъвкавост в изследователския подход, да се смени гледната точка, която в увода и третата част има посока „отвън навътре“, докато в първата и втората част погледът е „отвътре навън“. Така се създава стегната и пружинираща композиция, гарантира се многостранно, но организирано пропикване в материала, а това е свидетелство за отлично разбиране и овладени литературноисторически процеси и художествени закономерности. Главният принос на тази книга е както в конкретното виждане, така и във внушенията за нови наблюдения над рецепцията на Лермонтов у нас. Но на фона на съвременната национална литературоведска наука безспорно приносни моменти в нея са и онези, които свидетелствуват за историята на формирането и за характера на връзките на българската литература с руската класическа литература и за историята на превода и неговите постижения и задачи. И затова с удовлетворение можем да заключим, че с монографията си „Лермонтов и българската литература“ Мария Гургулова доказва колко успешно може да бъде съжителството в една изследователска личност на литературния историк и критика, когато той вярно вижда и честно осмисля историческата съдба на родната си литература в контекста на нейните собствени и на общочовешките ценности.

Димитрина Михайлова

„МЕЧ И ЛИРА. Англосаксонско общество в истории и епос“ от Е. А. МЕЛЬНИКОВА. М., „Мысль“, 1987, 204 с.

Един от стожерите на съвременната култура е идеята за развитието, видяно като единство от континуитет и прекъснатост. Това знание не може да не рефлектира върху представата за изначалната природа на човешкото съзнание. Твърдението, че в своето развитие човешеството е преминало през етап, характеризиращ се изключително с митологическо по своя характер мислене, който рязко и безвъзвратно е потънал в историята, отстъпи мястото си на схващането за изконното съществуване на митологическото (конкретно-образно) и дискурсивното (разсъдъчно) начало в човешкото съзнание¹.

Това преформулиране на установката вешаеше, рано или по-късно, „криза“ в представите за феномена средновековие. Все по-неубедително започваше да изглежда твърдението, че полето на културата през средновековието е било заделено изцяло за официалната религиозност, а митопоетичната традиция е представлявала безразборно разхвърляни и губещи своя смисъл фрагменти, подобно на раздробен от силни удар глинени съд. Дори в изследвания, занимаващи се с „високата“ християнска култура през средновековието, се появиха резултати, които поставиха под съмнение нейната хомогенност². Оказваше се, че в новата културна ситуация митическото концепиране на действителността е претърпяло еволюция, но заедно с това е съхранило своята цялост³.

Извън елитарната трактовка на християнската вяра, средновековната епоха се издигна с нови значения. Тъкмо „защото може да се предположи, че диалогът между двете (християнската и фолклорната култура — б. м., К. Б.) е бил през цялото време основа на културното и религиозно развитие“⁴ през средновековието, тълкуването на феномена „народна култура“ се оказа особено важно. От това, доколко задълбочено ще бъде проучен този феномен, зависеше до голяма степен знанието на истината за средновековната епоха. Но за задоволително разрешаване на създадената проблемна ситуация съвременната наука се нуждеше от извори.

Да се учудваме ли тогава, че книгата на Елена Мелникова „Меч и лира“ започва с разказ точно за една археологическа находка? „През лятото на 1939 г. в графство Суфолк (Англия) е направено интересно откритие. В една триметрова могила са намерени остатък от кораб, голямо количество оръжия, изящни златни и сребърни украшения. Цялата находка е датирана от VII в. Разкопните изделия, както и наличните на следи от смесване на езически и християнски погребални обреди изумиха археолозите и историците на изкуството.

¹ Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский Миф — ямя — култура. — Труды по знаковым системам, VI, Тарту, 1973.

² М. А. Барг. Эпохи и идеи. Становление истории. М., 1987, с. 131 и сл., с. 155.

³ К. В. Чистов. Народные традиции и фольклор. Очерки теории. Л., 1986, с. 38.

⁴ А. Гуревич. Проблемы на средновековната народна култура. С., 1985, с. 347.

Но сложността, многообразието и богатството на духовния живот на англосаксите от епохата на ранното средновековие биха могли да бъдат предвидени. За това е имало достатъчно основание, стига само да се обърне изследователят към богатата епическа традиция на англосаксите.¹⁵

И така, обект на внимание в книгата на Е. Мелникова „Меч и лира“ са разностранните епически паметици на англосаксите от епохата на средновековието. Изследователската се интересува от „граничната зона“ (Р. Якобсон, П. Богатирьов) между християнската и фолклорната култура, от диалога между тези два пласта в битието на средновековната епоха. Няма да разкрием никаква тайна, ако посочим, че именно взаимодействието на християнската и фолклорната култура би могло да ни разкрие най-точно механизма на формирането на т. нар. „народна култура“ на средновековието. Но за разлика от А. Гуревич, който търсеше инфилтрирането на народното съзнание в по-долните пластове на официалната християнска култура, Е. Мелникова предприема друг път на изследователска работа. Тя разполага изследователските си средства изцяло в полето на народната култура. Духовното християнската култура присъства в „Меч и лира“, то е само в живото и същностно с последната. Досещаме се, че става дума за нов, интересен изследователски подход.

Е. Мелникова изгражда книгата си чрез изпитания методологически ориентир, дал ползотворни резултати в много области на човешкото знание. Кисе се за разглеждането на интерпретирания обект във връзка с обстоятелствата, в които функционира, и с историята на неговото възникване и развитие.

Като изхожда от възгледа, че субстрат на епическите идеали са първобитните обществени обичаи и правови норми, че епохът експлицитно един траен митологически модел на света (Е. Мелетински) авторката на „Меч и лира“ живо се интересува „поведението“ на епическия феномен в новата историческа ситуация. (Неслучайно книгата е снабдена с отделна глава за историческите предпоставки при формирането на феодализма в Англия — вж. главата „Англосаксонското общество през очите на историята.“)

В условията на формирането на раннокласовото общество (свързано със социална диференциация и обществено разделение на труда) народната култура губи не само възможността си да бъде единствена форма на духовен живот, но постепенно се подлага на въздействието на християнската култура. Християнската словесност, чиито естетически принципи и литературни форми били вече формираны към VII в., оказала своето въздействие върху иначе цялостния свод от епически произведения. В периода VIII—X в. в Англия се създават епически произведения, които зад единството на своята поетическа тъкан показвали определена разлика в кръга от събития и явления, които интерпретирали. Използвайки утвърдените в съветската фолклористика принципи на класификация на фолклорните жанрове (Проп, Левинтон, Мелетински), Е. Мелникова опре-

¹⁵ Е. Мелникова. Меч и лира. М., 1987, 6—7. Оттук нататък номерът на страницата на цитатите от рецензираната книга ще се посочва в текста.

деля средните типове произведения: героически епос, героическа елегия, религиозен епос и исторически песни (с. 63).

У Е. Мелникова противопоставянето героически епос—исторически песни не е могло да остане в рамките на чисто жанровата типология. Тук е налице движение въпреки уговорките на авторката за липсата на такова, което разкрива историческата логика на изчерпване на героическия епос. Този процес върви главно по линията на историзацията на повествованието в „последната преработка на традиционния героически епос“ — историческите песни, в превръщането на последните все повече в сфера за изобразяване на конкретното, реалното и исторически достоверното.

Модела на „героическия свят“ Е. Мелникова разработва върху материал от поемата „Беовулф“ — класическо произведение на героическия епос, което, както предполагат повечето изследователи, е било създадено през VIII в. В главата „В сиянието на славата: традиционният героически епос“ се обсъждат такива категории на човешкото мислене като представа за времето и пространството, за идеалния социален ред и неговите устои, разбирането за човешката личност. Очевидно е, че тук авторката се интересува от структурата на съзнанието, от нагласата му, която е порождала такъв род произведения.

Изводите, до които стига Е. Мелникова при анализа на поемата „Беовулф“, потвърждават цитираното по-горе становище на К. Чистов за съхранената цялост на митологическия светоглед и в епохата на средновековието. През средновековната епоха продължава да господства схващането за индивида като неделима част от колектива, да се осмисля социалният ред в термините на традиционните етически норми на дълга и доверие, на героическо, да се смята, че пространството е само тази част от света, която е овладяна от човешката култура. Това обективно състояние на нещата съвсем закономерно определя ролята и мястото на християнския светоглед в поемата: „... най-съществените страни на епическия свят, неговата структура не показват влияние на християнството, а си остават традиционно-героически“ — посочва Е. Мелникова (с. 111).

В самобитния по своя характер жанр на героическата елегия се проследяват душевните терзания на героя, „заварен“ в една изключително драматична ситуация. В резултат на никакви трагични събития той се озовава вън от света на социалните отношения, лишен е от покровителството на вождя и от дружбата на приятелите. Характеризирани се с дуплановост — чудесно минало и мрачно настояще, — героическите елгии ни правят съпричастни не само на героичното минало, но и на вопъла на един човек, който е загубил смисъла на своя живот.“ Какво е дало тласък за развитието именно на тези сюжети, откъде се е появила идеята за преходността на всичко съществуващо, която предпоставя лейтмотив на елгиите? — пита с основане авторката.

След VIII в. християнството в Англия е завоювало сериозни позиции. Макар и в по-примитивни форми, то се е настанило и във всекидневния живот на хората. В модела на „героическия свят“ са започнали да се появяват и християнски

реалии, които битували тук не като чужди примеси, а като органическа част от народния светоглед. Някой би се учудил: как в народната култура една християнска представа може да битува като органическа? Цялата работа се състои в това, че Е. Мелникова намира доказателства за един отдавна смятан за възможен път за взаимнопроникване на езичесвото и християнското. Става дума за наслагването една върху друга на сродни светогледни представи, което на свой ред облекчава лесното смесване на обслужващите тези представи символи и образи. Идеята за преходността на всичко земно освен в християнството е налице и в космологичните представи на древните германци (макар и обосновавана по друг начин), и в традицията на плачовете, съпровождащи погребалния обред. Така, изграждайки се върху образната система на героичния епос (всички спомени на героя са свързани с „героическия свят“, познат от „Беовулф“), елегията в англосаксонския епос е изразявала в себе си трудноразчленимата амалгама между християнски и фолклорни представи за преходността на земния живот.

В „Беовулф“ християнският модел на света се съчетава с езическия, но без да оказва съществено влияние върху него. Съвсем друго е положението при т. нар. „религиозен епос“. Тъкмо тук по мнението на самата изследователка в най-голяма степен може да се говори за диалогично съществуване на двете култури през средновековната епоха.

Още в началото на книгата си Е. Мелникова предупреждава, че в този жанр и дума не може да става за „преливане на младо вино в стари мехове“, т. е. за механичното съчетаване на християнското съдържание с традиционната епическа форма“ (с. 65). От една страна, понятно е, че използването на традиционната епическа поетика е ставало причина за включване на християнските сюжети в обичайния свят на героичните сказания

първо, като избор; второ, като посока на развитие на сюжета), но, от друга, религиозният епос е започнал да „изпуска от погледа си“ някои основни моменти от традиционния героически епос. Тези пропуски са многозначителни, защото свидетелствуват за промени в мирогледните ориентири на средновековния човек. Е. Мелникова проследява внимателно отсъствието на сцената „героически пир“ в религиозния епос, която е имала смисъл на смислообразуващо ядро в героическия, тъй като по време на пир „се укрепвал и поддържал героическият ред“. Възънност променен е центърът на света, всеблагият поддръжник на реда, както и начините на контакт с него. Естествено е, че думите и делата на праведниците ще бъдат най-съкровенияте послания към всевиждащия и всеблаг бог.

В книгата си „Проблеми на народната средновековна култура“ А. Гуревич пише: „Без да натрапваме на средновековието идеалния тип на „християнската вяра“ и без да се задоволяваме с едитарната трактовка на тази вяра, трябва търпеливо и внимателно да разкриваме духовния живот на средновековния човек, на човека от простодияното, на „тъпака“, а единственият път за опознаване на културата му е системното изследване на източниците.“ Имаме ли право да погледнем на книгата на Е. Мелникова като рожба на този призив? Според нас, след всичко написано дотук, не липсват основания за това. Нещо повече. Радостно е, че „Меч и лира“ на Е. Мелникова обогатява не само географски един нов възглед за средновековната култура, и го подкрепя с нови извори, а това значи — и с нова вяра.

Красимир Барарев

⁶ А. Гуревич ч. Проблеми на средновековната народна култура. С., 1985, с. 342.

SOMMAIRE

Dimitre Ependoulov — „L'histoire des Slaves bulgares“ et certains aspects des rapports intertextuels	3
Ivan Radev — Liuben Karavelov et l'œuvre d' I. S. Tourguéniev	16
Radka Karpatchéva-Daskalova — Tchékhev et Elin Pélin. Particularités du conte (sujet et composition)	33
Evdokia Météva — Principaux courants stylistiques dans la poésie révolutionnaire russe et bulgare avant la Grande Révolution Socialiste d'Octobre	47
Vélitchko Todorov — Le critique littéraire Karel Čapek	60
Boris Chaïkévitich (Odessa) — Le réalisme critique dans la littérature et les beaux arts bulgares pendant la II ^e moitié des années 20 et 30 du XX ^e siècle	77
Woicjeh Galoska (Krakow) — Les „cheminements“ de la culture bulgare entre le modernisme et l'authenticité	95
<i>Communications scientifiques</i>	
Plamen Totev — Raskolnikov — interprétation russe du prototype de l'ambitieux	102
Anguel Tonov — Les manifestes poétiques des symbolistes serbes et bulgares („Poésie“ de Jovan Ducic et „Le Cantique des Cantiques“ de Peyo Yavorov)	108
Névéna Pissinova — La Bulgarie dans la littérature en italien et en latin au XVII ^e siècle	115
Ivan Matev — Une revue italienne sur la littérature bulgare	118
Orin Frink (USA) — Le lexique poétique de Christo Botev	122
<i>A travers la presse étrangère</i>	
Lu dans les revues littéraires soviétiques, est-allemandes et hongroises	125
<i>Revue</i>	
Dimitrina Mikhallova — Une interprétation profonde et bien argumentée de la complexité des phénomènes littéraires („Lermontov et la littérature bulgare“ par Maria Gourgoulova)	132
Krassimir Bararev — „Epée et lyre. La communauté anglo-saxonne dans l'histoire“ (en russe)	134

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ — 30 РЕДА ПО 65 ЗНАКА, В ДВА МАШИНОПИСНИ ЕКЗЕМПЛЯРА (ИЛИ ОРИГИНАЛ И КСЕРОКОПИЕ). АВТОРИТЕ ДА ПОСОЧВАТ ТРИТЕ ИМЕНА, АДРЕСА И ТЕЛЕФОНА СИ. РЪКОПИСИ, КОИТО НЕ ОТГОВАРЯТ НА ТЕЗИ ИЗИСКВАНИЯ, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

Адрес на редакцията: сп. „Литературна мисъл“, ул. „Чапаев“ 52, бл. 17, 1113 София, тел. 71—31 (вътр. 39—94)

©Институт за литература
при БАН
1988
с/о Jusautor, Sofia

Технически редактор *К. Иванова*

Дадена за набор на 25. IV. 1988 г.	Подписана за печат на 25. VII. 1988 г.	Формат 70/100/16
Печатни коли 8,50	Издателски коли 11,02	Тираж 1720
Годишен абонамент 12 лв.		Изд. индекс 11780
		Отделна книжка 1,30 лв.

Печатница на Издателството на Българската академия на науките
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6
Поръчка № 229